

WAT ANDERHALF JAAR ZOEKEN ONS LEERT

Een longread van OP/TIL - 14/09/2026

Auteurs: An-Sofie Gysemans, Annelien Van Damme, Inge Van de Walle

Wat leer je als je anderhalf jaar lang werkt rond Cultuurplekken van morgen? OP/TIL luisterde naar cultuurwerkers, lokale besturen, IGS'en cultuur en experts. We bezochten inspirerende plekken, wisselden ervaringen uit en brachten verschillende praktijken samen. Zo verzamelden we een aantal duidelijke signalen.

In deze longread zetten we die naast elkaar. Geen eindbalans, wel een tussenstand: wat anderhalf jaar leren, delen en onderzoeken ons tot nu toe vertelt over hoe we cultuurplekken toekomstgericht kunnen maken. Voor lokale besturen en IGS'en cultuur biedt die tussenstand handvatten om ook naar de eigen cultuurplekken, context en beleid en te kijken. Cultuurorganisaties kunnen de inzichten vertalen naar hun eigen werking en infrastructuur, én vanuit die praktijk mee wegen op de keuzes en kaders die lokaal en bovenlokaal worden gemaakt.

Ook op Vlaams niveau wordt gewerkt aan een visienota en een masterplan voor cultuur- en jeugdinfrastructuur. Met de ervaringen en vragen uit onze community willen we onderbouwde input aanreiken voor het bredere gesprek over hoe we in Vlaanderen en Brussel toekomstgericht met cultuurinfrastructuur omgaan.

Kijken, luisteren, leren

Om onze visie op cultuurplekken van morgen te voeden, zetten we vanuit OP/TIL onze voelsprietten op scherp. We gingen kijken en luisteren.

OP/TIL ging op bezoek bij inspirerende plekken. We gaven onze ogen de kost. We schoven aan tafel bij experts, collega-organisaties, initiatiefnemers en beleidsmakers. We vroegen deelnemers en sprekers van de community **Cultuurplekken van morgen** de oren van het lijf. Met gesprekken, vragen en (jawel, soms tot vervelens toe) invulfiches probeerden we te begrijpen wat er vandaag beweegt.

We werden telkens wijzer en enthousiaster. En tegelijk onzekerder.

Want hoe meer plekken en mensen we leerden kennen, hoe groter het verhaal werd. Hoe meer vragen erbij kwamen en hoe minder kant-en-klare antwoorden.

Dat verraste ons niet helemaal. Bij OP/TIL merken we al langer hoe groot de behoefte is aan kwalitatieve, inclusieve en duurzame plekken voor cultuur. Veel gebouwen zijn aan vernieuwing toe, maar tegelijk verandert ook wat we van die plekken verwachten. Plekken moeten deelbaar zijn, meer mensen bereiken en inspelen op de buurt en liefst ook nog op veranderende maatschappelijke noden.

Maar hoe begin je eraan? Aan een opdracht die toch op een kleine berg lijkt, met de col nog ver weg.

Daarom bouwt OP/TIL drie jaar lang aan de community of practice **Cultuurplekken van morgen (2025-2027)**. Niet als een groep waarin één expert vertelt hoe het moet, maar als een plek om kennis en ervaringen naast elkaar te leggen. Om voorbeelden te delen, twijfels uit te spreken, dingen uit te proberen en samen een visie en taal te ontwikkelen.

Stilaan werd duidelijk dat de cultuurplek van morgen niet in één gebouw, één model of één goed voorbeeld te vatten is. Ze ontstaat in de keuzes die eraan voorafgaan, in de mensen die ze maken en gebruiken, en in de manier waarop een plek zich telkens opnieuw kan aanpassen aan wat nodig is.

Ondertussen organiseerden we drie inspiratiedagen en zitten er nog drie in de pijplijn. De ondertussen gesmaakte speeddates bewezen telkens opnieuw hoeveel kennis en ervaring er in de groep zelf zit. In kleinere werkplaatsen gingen we dieper in op drie vragen die telkens opnieuw kwamen bovendrijven: hoe ontwikkel je een visie op lokale en bovenlokale cultuurinfrastructuur? Hoe maak je gedeeld ruimtegebruik werkbaar? En welke ruimte geef je aan participatie in de ontwikkeling van een cultuurplek?

Dat zijn niet de enige vragen, wel de vragen die dwars over alle projecten heen kwamen bovendrijven.

We mikten op kwalitatieve, duurzame en inclusieve cultuurinfrastructuur, met cocreatie, samenwerking en ruimte delen als belangrijke waarden. Maar de community maakte die visie gaandeweg menselijker en minder netjes. Want cultuurplekken uitbouwen betekent ook omgaan met frictie, met mensen en organisaties die niet altijd hetzelfde tempo volgen, en met vragen over eigenaarschap en zorg. Uiteindelijk kwamen we zo bij een heel eenvoudige maar fundamentele vraag: wie mag hier eigenlijk zijn?

De gesprekken tijdens de één-op-ééncoaching met trekkers van cultuurplekken zetten ons nog meer met beide voeten op de grond. Want tussen een goed idee en een plek die werkelijk functioneert, ligt een wereld van keuzes. Plots gaat het ook over beheer, middelen en regelgeving, over wie mee kan beslissen en over hoe je vandaag keuzes maakt zonder de toekomst al dicht te timmeren.

We merkten op hoe herkenbaar veel vragen waren. Wat in de ene gemeente speelde, dook elders opnieuw op. En voorbeelden uit de ene context hielpen soms om op een andere plek verder te denken. Uit alle gesprekken binnen de community groeide een verhaal dat groter was dan de afzonderlijke cases.

Zo ontstond een blauwdruk voor de cultuurplekken van morgen: een basis om verder op te bouwen, aan te sleutelen, te verschuiven. Een uitnodiging om samen anders te kijken naar cultuurplekken van morgen.

Naar een toekomstvisie voor cultuurinfrastructuur

In heel Vlaanderen en Brussel zoeken lokale besturen, cultuurcentra, bibliotheken, gemeenschapscentra, kunstenorganisaties en verenigingen naar nieuwe antwoorden. Soms gaat het om nieuwbouw. Steeds vaker om renovatie, tijdelijk en/of gedeeld gebruik of de her- en nevenbestemming van scholen, kerken en industrieel patrimonium. Wie vandaag aan cultuurplekken werkt, werkt zelden alleen aan een gebouw.

Toch begint het gesprek nog opvallend vaak bij de bakstenen. Een dak moet worden vernieuwd, een zaal is te klein of beantwoordt niet meer aan de normen van de brandweer. De vraag 'Wat doen we nu met dit gebouw?' ligt dan snel op tafel. Natuurlijk kun je niet blijven filosoferen wanneer het dak lekt. En als een vereniging morgen zonder ruimte zit, heeft ze vooral nu een oplossing nodig.

Maar een acuut probleem hoeft daarom nog niet de hele toekomst van een plek te bepalen. In de community zagen we hoe infrastructuurvragen vaak pas echt op tafel komen wanneer er iets misgaat, terwijl de bredere vraag naar de betekenis en functie van een plek veel minder ruimte krijgt. Daar zit het moeilijke evenwicht: oplossen wat vandaag knelt, zonder de vraag naar cultuurplekken van morgen uit het oog te verliezen.

We moeten daarbij eerst durven vragen wat we willen dat een cultuurplek doet. Voor wie moet ze er zijn? Welke ontmoeting willen we mogelijk maken? Welke functies zijn in deze buurt, gemeente of regio nodig? Welk netwerk van cultuurplekken willen we realiseren, lokaal en bovenlokaal? En wat willen we over twintig jaar nog mogelijk maken? Dat zijn geen vragen over de bakstenen, het zijn vragen over hoe we samenleven.

We moeten daarom anders ruimte maken. Een goede cultuurplek begint niet bij architectuur en eindigt niet bij oplevering. Ze begint bij een maatschappelijke ambitie. Daarna volgen ruimte, ontwerp, financiering en beheer. En daarna begint het eigenlijk pas: het dagelijkse werk om van die ruimte een plek te maken en haar identiteit te versterken.

Dat vraagt ook een ander cultuurinfrastructuurbeleid.

Een beleid dat op tijd de juiste vragen stelt zodat er een gedragen en duurzame visie groeit. Dat participatie niet beschouwt als een extraatje wanneer er nog wat tijd of budget overblijft. Dat gedeeld gebruik niet alleen aanmoedigt, maar ook de mensen, afspraken en juridische structuren ondersteunt die het mogelijk maken.

En het vraagt een andere blik op schaal.

Niet elke gemeente heeft elke voorziening nodig. Niet elke cultuurfunctie kan bovenlokaal gerealiseerd worden. Het interessante zit precies in de zoektocht naar complementariteit: wat moet dichtbij, wat kunnen we delen en waar ontstaat meerwaarde wanneer gemeenten en organisaties over hun eigen grenzen heen kijken?

Cultuurplekken van morgen zullen daarom anders moeten zijn én anders tot stand komen. Dat vraagt samenwerking vanaf het begin: met inwoners, gebruikers, cultuurorganisaties, beleidsmakers en partners in de regio.

Over gemeente- en beleidsgrenzen heen, met aandacht voor wie de plek gebruikt, wie verantwoordelijkheid opneemt en wie mee richting geeft. In wat volgt, schetsen we in acht stappen hoe zo'n andere manier van denken en werken er in de praktijk kan uitzien.

1/ Van gebouw naar betekenis

Cultuurinfrastructuur is net als ander vastgoed meetbaar: in vierkante meters, kosten en opbrengsten. Die oefening wordt ook gemaakt, begrijpelijk, want veel lokale besturen moeten schuiven met schaarse middelen. Maar een cultuurplek is meer dan haar patrimoniumwaarde. Haar betekenis zit ook in wat je moeilijker in een tabel krijgt: een ontmoeting, een maker die ruimte krijgt, een buurt die zich een plek eigen maakt. Net die maatschappelijke waarde dreigt onder druk te komen wanneer gemeenschapsinfrastructuur wordt verkocht of een meer winstgevende invulling krijgt. De partners in het beleidstraject Gemeenschapsinfrastructuur vragen daarom aandacht voor de toekomst van die plekken en voor hun betekenis voor het lokale gemeenschapsleven.

Niet het gebouw, maar wat een plek mogelijk maakt, zou het vertrekpunt moeten zijn. Er bestaan gelukkig al manieren om dat gesprek anders te voeren. Zo werkt het Team Vlaams Bouwmeester aan een methodiek voor een patrimoniumscan, die publieke opdrachtgevers moet helpen om hun patrimonium strategisch en toekomstgericht te bekijken. Daarbij vertrekken ze van wat er al is én van wat vandaag en morgen nodig is. De blik gaat breder dan één gebouw: naar het geheel van het patrimonium en naar de ecologische, sociale, culturele en financiële meerwaarde die een slimme inzet ervan kan opleveren.

Ook in Rotterdam wordt daar bewust op ingezet. De Veldacademie ontwikkelde een methodiek om bewoners, gebruikers, professionals en bestuurders samen te laten nadenken over de betekenis, waarde en toekomst van een plek.

Wie op die manier naar cultuurplekken kijkt, merkt al snel dat hun betekenis verder reikt dan één eigenaar, organisatie of sector. Een cultuurplek kan juridisch in handen zijn van één partij, maar werkt als een gedeeld publiek goed. De waarde ontstaat in het gebruik, in de mensen die er samenkomen en in wat de plek voor een buurt, gemeente of regio mogelijk maakt.

WORKROOM trekt die gedachte breder door naar maatschappelijke infrastructuur. Plekken voor cultuur, jeugd, zorg, sport en onderwijs kunnen meer betekenen wanneer we ze niet elk vanuit hun eigen sector bekijken, maar vertrekken van lokale noden en zoeken naar wat gedeeld kan worden: ruimte, gebruik, middelen en verantwoordelijkheid. Zo wordt een gebouw meer dan de huisvesting van één werking. Het wordt infrastructuur die verschillende groepen en functies draagt.

Daarom volstaat het niet om keuzes gebouw per gebouw of project per project te maken. Er is ook een gedeelde visie nodig op wat cultuurplekken (en breder maatschappelijke infrastructuur) lokaal moeten mogelijk maken en op langere termijn moeten blijven betekenen. Zo'n kader helpt om afzonderlijke investeringen en beslissingen te verbinden met een groter verhaal.

Vandaag zit veel kennis over cultuurinfrastructuur in de hoofden van ambtenaren en medewerkers, zonder dat die altijd wordt vertaald in zo'n gedragen lokale visie. Dat maakt keuzes kwetsbaar: bij personeelwissels, besparingen of politieke verschuivingen kan

de lijn snel verdwijnen. Een lokale visie maakt expliciet wat je met cultuurplekken wil mogelijk maken en wat ook onder druk overeind moet blijven.

2/ Van oplossing naar vraag

Een cultuurplek is geen one size fits all. Er is niet één ideaal cultuurhuis of één manier om een bibliotheek te bouwen. En er zijn veel manieren om een kerk te herbestemmen voor culturele doeleinden. Daarom helpt het om verschillende mogelijkheden open te houden zolang dat nog kan.

Nog vóór het ontwerp op papier staat of de eerste steen gelegd is, is er een belangrijke voorfase. Daarin krijgen cultuuroctoren, lokale besturen en gebruikers de ruimte om noden te onderzoeken, mogelijkheden af te wegen en een sterke projectdefinitie of programma van eisen uit te werken. Daar hebben ze ondersteuning bij nodig. Veel cultuurwerkers krijgen maar één of twee keer in hun loopbaan met zo'n infrastructuurtraject te maken.

In die voorfase kan je op verschillende manieren cultuurplekken onderzoeken en vaste denkpatronen openbreken. Scenariodenken, design thinking en het faciliteren van participatie komen daarbij vaak terug, en lopen in de praktijk geregeld in elkaar over. Ze helpen om een infrastructuurvraag niet te snel te versmallen tot één oplossing, gebouw of ontwerp. Je vertrekt breed: welke noden leven er, welke gebruikers en partners zijn betrokken, welke ruimtelijke, financiële en maatschappelijke randvoorwaarden spelen mee, en welke toekomstmogelijkheden zijn denkbaar?

Denk aan een gemeente die tegelijk investeert in een cultuur- en welzijnssite: dan is de kernvraag niet alleen wat waar gebouwd wordt, maar vooral welke functies elkaar versterken en waar ze op lange termijn het meeste betekenen voor inwoners. Of aan een cultuurcentrum dat wil verbouwen: vóór je bepaalt welke ruimtes nodig zijn, moet je weten welke rol die plek in de toekomst wil spelen, voor wie en met welke partners.

Daarom is die voorfase zo bepalend. Door verschillende opties naast elkaar te leggen en te toetsen, voorkom je dat één oplossing te snel alles vastlegt.

Participatie brengt daar een belangrijke laag in. Toekomstige gebruikers, partners, vrijwilligers en mogelijke co-beheerders weten welke noden er leven, maar brengen ook andere ervaringen, ideeën en verbeelding mee. Als je hen vroeg betreft, krijg je beter zicht op hoe een plek kan werken, hoe mensen ze beleven en welke rol ze in hun dagelijks leven kan spelen. Die inbreng kan mee richting geven aan keuzes over ontwerp, gebruik, beheer, samenwerking en werking op lange termijn.

Die onderzoekende en ontwerpende houding is essentieel bij nieuwbouw, renovatie, herbestemming, gedeeld of tijdelijk ruimtegebruik en maar evengoed bij het uittekenen van een netwerk van cultuurplekken.

Cultuurplekken hebben nood aan een zorgvuldig voortraject met tijd, ruimte en methodieken om de juiste vraag te stellen vóór de bouwvraag zich aandient. Niet zomaar bouwen, maar luidop twijfelen. Ruimte houden om van gedachten te veranderen, zolang het nog kan.

3/ Van eigen ruimte naar gedeelde ruimte

Exclusieve infrastructuur wordt onbetaalbaar. Cultuur, jeugd, sport, welzijn en onderwijs delen steeds vaker één adres. Ook cultuurorganisaties en verenigingen delen steeds meer de beperkte ruimte die er is. De mindset is veranderd. 'Delen' klinkt bijna vanzelfsprekend en sympathiek. Tot je het probeert. Want tussen de ambitie om ruimte te delen en een gedeelde plek die ook echt werkt, zit nog heel wat uitzoekwerk.

Dan blijkt dat de eerste vraag die je je best stelt niet is hóé je ruimte deelt, maar waarom. Doe je het vanuit een inhoudelijke overtuiging of omdat je ontmoeting en samenwerking wil stimuleren? Ook met wie je wil delen en vanuit welke waarden je dat doet, speelt mee. Die keuzes bepalen mee welke ruimte geschikt is en welke afspraken nodig zijn.

Want niet elk gebouw is gemaakt om te delen. Als je gedeeld gebruik ernstig neemt, kijk je daarom niet alleen naar beschikbare vierkante meters, maar naar functies en vormen van gebruik. Het gaat erom scherp te krijgen wat je op een plek wil mogelijk maken, welke activiteiten goed samengaan en waar spanningen kunnen ontstaan.

En dan begint het echte samenhuizen. Rollen, verantwoordelijkheden en rechten moeten helder worden. Je hebt duidelijke afspraken nodig, maar die beginnen met goede gesprekken over waarden, eigenaarschap en verwachtingen. Een overeenkomst is daarbij geen eindpunt. Partners komen en gaan, gebruik verandert en afspraken moeten kunnen mee evolueren.

Ook intern draagvlak telt. Het volstaat niet dat de directeur of programmator overtuigd is. Gedeeld gebruik raakt ook onthaal, planning, techniek en programmatie. Het hele team moet mee zijn.

Tegelijk botst de praktijk van ruimte delen op regels die nooit voor delen zijn geschreven. Een voorbeeld uit de community: meerdere autonome vzw's met verwante missies werken jarenlang onder één dak, tot hun nabijheid plots gevolgen dreigt te hebben voor hun statuut als afzonderlijke organisaties.

Gedeeld gebruik kan bovendien niet simpelweg van bovenaf worden opgelegd. Initiatieven die van onderuit groeien, creëren vaak veel eigenaarschap. Maar zonder erkenning, een kader en een duidelijk mandaat blijven ze kwetsbaar. De kunst is richting geven zonder het gedeeld eigenaarschap over te nemen.

Ruimte delen is dus geen kwestie van vierkante meters verdelen. Het is een manier van samenwerken die voortdurend bijgestuurd moet worden. Dat vraagt duidelijke keuzes en afspraken, maar ook vertrouwen, mandaat en ruimte om mee te bewegen. Te weinig kader maakt een gedeelde plek kwetsbaar. Te veel regels kunnen het eigenaarschap net verstikken. De kunst zit in het evenwicht.

4/ Van inspraak naar mee vormgeven

Hoe organiseer je haalbare en eerlijke participatie bij nieuwbouw, renovatie of herbestemming van cultuurinfrastructuur? Over de meerwaarde bestaat binnen de community weinig twijfel. De uitdaging zit vooral in hoe je het aanpakt. Eén standaardaanpak voor participatie bestaat niet. Plekken, mensen, budgetten en timing verschillen daarvoor te sterk. Wel zijn er cruciale vragen om te stellen.

Welke invloed krijgen de mensen die je betreft? Niet alles hoeft samen beslist te worden. Wel moet vooraf duidelijk zijn waarover mensen echt invloed hebben en waarover niet. Heldere communicatie hierover is cruciaal. Het heeft geen zin deelnemers allerlei ideeën te laten uitwerken over atelierruimtes als een bestuur of team van de organisatie al heeft beslist dat de cultuurplek de functie 'expositie- en podiumprogramma voor publiek' krijgt. Leg die keuze uit en onderbouw ze vanuit een sterke visie, die idealiter is gegroeid uit het voortraject.

Ook de vraag wie je betreft is belangrijk. Kijk daarbij verder dan de huidige gebruikers: wie bereik je nog niet en wie wil je in de toekomst bereiken? Inclusie begint immers al bij de ontwikkeling van een plek: wie daar geen stem krijgt, zal zich er later ook minder makkelijk in herkennen. Doelgroepmapping kan daarbij helpen. Niet elke doelgroep vraagt om dezelfde aanpak: bij de ene groep wil je breed noden en ideeën ophalen, met een andere groep ga je intensiever samen ontwerpen.

Participatie kan op verschillende manieren vorm krijgen, afhankelijk van wat je wil bereiken. Naast informeren, bevragen en samen denken, kunnen ook tijdelijk gebruik en proefopstellingen veel opleveren. Denk aan een ruimte tijdelijk anders inrichten, een nieuwe opstelling uittesten of een deel van het programma al eens uitproberen. Zo ontdek je al doende wat werkt en wat gebruikers belangrijk vinden.

De moeilijkste stap blijft die van input naar beslissing. Het is een kantelpunt dat de nodige aandacht en zorg vraagt. Wie beslist uiteindelijk? Hoe wegen verschillende belangen door? Hoe maak je zichtbaar wat er met de inbreng gebeurt? Hoe hou je betrokkenheid vast als de ontwikkeling van een cultuurplek lang duurt, van meerdere maanden tot zelfs jaren? Bepaal van bij het begin wie het mandaat heeft om beslissingen te nemen. Deelnemers moeten ook weten hoe hun input een plaats krijgt in de uiteindelijke keuzes. Afhankelijk van de missie of het publiek dat je voor ogen hebt kun je er ook voor kiezen om de stem van bepaalde groepen meer gewicht te geven.

Participatie hoort thuis in de volledige planning van een infrastructuurtraject, en niet als losse actie tussendoor. Elk participatiemoment heeft een duidelijke bedoeling: wat wil je te weten komen, wat gebeurt er met de input en voor wie moet die bruikbaar zijn? Zo sluit elk moment aan op een volgende stap in de ontwikkeling van de plek. Organiseer je bijvoorbeeld een inspiratieoefening voor de architect, denk dan vooraf na over hoe je de input verzamelt en doorgeeft, zodat die er ook echt mee verder kan.

Participatie krijgt pas waarde als mensen ook invloed kunnen hebben op de keuzes tijdens de ontwikkeling van een cultuurplek. Dat vraagt tijd en middelen, maar vooral een duidelijk mandaat en de nodige expertise om het proces goed te begeleiden.

5/ Van stenen naar mensen

Een gebouw met meerdere functies is nog geen levendige cultuurplek. Stenen hebben mensen nodig. En mensen hebben stenen nodig. Een sleutelbakje aan de muur maakt een ruimte niet zomaar toegankelijk of gastvrij. Daarvoor zijn mensen nodig die aanspreekbaar zijn en mee zorg dragen voor de plek.

Cultuurinfrastructuur is vaak versnipperd georganiseerd: de ene doet de verhuur, de andere het programma, een derde de participatie of het technische beheer. Iedereen bewaakt een stukje, maar wie behartigt de plek als geheel?

In de community komt daarom telkens opnieuw een rol naar boven die moeilijk een naam krijgt. Noem het een plekwerker, een regisseur of een coördinator. Iemand die het geheel bewaakt, partners met elkaar verbindt, de planning opvolgt, spanningen opvangt en ervoor zorgt dat afspraken ook in de praktijk blijven werken. Die rol wordt als cruciaal gezien binnen de community, maar tegelijk als structureel onderschat en zelden apart gefinancierd. Ze valt bovendien tussen klassieke functies in: het is geen bouwheer, programmator of bestuurder.

Dat dagelijkse werk is vaak onvoorspelbaar en uitdagend: mensen ontvangen, partners bij elkaar houden, reageren wanneer het gebruik verandert en voelen wanneer afspraken opnieuw besproken moeten worden. Niet spectaculair, wel bepalend voor hoe een plek functioneert.

Een cultuurplek ontstaat dus niet vanzelf uit een gebouw en een programma. Wie investeert in cultuurinfrastructuur, moet daarom ook investeren in de mensen die haar dragen.

6/ Van investering naar levenscyclus

De voorbije jaren zagen we heel wat gemeenten en organisaties een nieuwe cultuurplek feestelijk openen. Lintjes worden geknipt, een speech met lovende woorden volgt, een toast wordt uitgebracht en er verschijnen reportages met foto's in de regionale krant. Terecht dat er een kers op de taart is: aan zo'n opening gaan vaak jaren van zoeken, overleggen en bouwen vooraf. Maar een cultuurplek is niet klaar wanneer de sleutel wordt overhandigd. Daarna begint het dagelijkse werk om van het gebouw echt een cultuurplek te maken.

Toch volgt de financiering vandaag vooral de bouwfase. Wat eraan voorafgaat (visieontwikkeling, scenariodenken, participatie) en wat erna komt (beheer, personeelsinzet, betrokkenheid van gebruikers) krijgen veel minder plaats. Terwijl net die fases mee bepalen of een investering op lange termijn werkt. Een gebouw zonder realistisch beheermodel, mensen en inkomsten om het gebruik te organiseren, is maar een halve investering.

Organisaties zoeken daarom zelf naar omwegen. Een organisatie in de werkplaats participatie vond via het sociaal-cultureel decreet projectmiddelen voor een driejarig participatieproces tijdens de herontwikkeling van haar gebouw. Knap gevonden. Maar geen werkbaar model voor een hele sector met verbouw- en herbestemmingsplannen. Participatie heeft vandaag geen eigen budgetlijn en vraagt nochtans tijd, expertise en soms externe begeleiding.

Een meer gelaagd subsidiekader kan daar ruimte maken. Als studiekosten deel kunnen uitmaken van een investering, waarom dan niet de proceskosten die nodig zijn om vooraf de juiste keuzes te maken? En waarom zou de investering stoppen wanneer het gebouw opengaat? Ook kwaliteitsvol beheer en de mensen die een plek dagelijks dragen, bepalen mee het maatschappelijk rendement ervan.

Denken in een levenscyclus betekent ook ruimte laten voor verandering. De noden van vandaag zijn niet noodzakelijk die van over tien of twintig jaar. Een toekomstgerichte cultuurplek kan daarom mee evolueren met nieuwe gebruikers, functies en vormen van samenwerking. Her- en nevenbestemming, tijdelijk en gedeeld gebruik passen in diezelfde beweging: verder bouwen op wat er al is en op wat een plek later nog kan worden.

Dat vraagt ook andere manieren van denken over beheer en eigenaarschap. Naast de vraag wie het gebouw betaalt, spelen ook andere vragen mee: wie draagt de plek mee, wie kan verantwoordelijkheid opnemen en welke inkomsten en ondersteuning zijn nodig om dat op lange termijn vol te houden?

Een cultuurplek is dus nooit af bij de opening. Een duurzame investering kijkt niet alleen naar wat het kost om ze te bouwen, maar ook naar wat nodig is om ze jarenlang te laten werken, veranderen en betekenis krijgen.

7/ Van gemeente naar bovenlokaal samenwerken

Een gemeentegrens is een lijn op de kaart. Cultuurparticipanten trekken zich daar niet altijd iets van aan. Toch kijkt een lokaal bestuur vaak eerst naar de voordelen voor de eigen inwoners. Dat wringt: het bereik van cultuur stopt niet bij de gemeentegrens, maar de blik van een bestuur vaak wel. De vraag is dan ook niet óf cultuurinfrastructuur lokaal of bovenlokaal moet worden georganiseerd, maar wat je op welke schaal het best aanpakt.

Niet elke gemeente heeft elke voorziening nodig. Sommige cultuurplekken moeten dichtbij, laagdrempelig en herkenbaar zijn. Andere functies of gespecialiseerde ruimtes kunnen beter gedeeld of regionaal afgestemd worden. En het gaat niet alleen over plekken: ook kennis, expertise en de voorwaarden om cultuurplekken goed te laten draaien, kan je bovenlokaal delen. Net daar ligt de zoektocht: wat moet lokaal blijven, wat kunnen gemeenten samen organiseren en waar ontstaat meerwaarde door over grenzen heen te kijken?

Bovenlokaal denken begint dus lokaal. Een gemeente moet eerst zicht hebben op haar eigen plekken, functies en noden. Welke infrastructuur is er al? Wat wordt goed gebruikt, waar zitten hiaten en welke functies willen we lokaal blijven garanderen? Pas als dat beeld scherp is, kan je bepalen wat je met andere gemeenten wil delen of afstemmen. Zonder die lokale basis blijft bovenlokale samenwerking snel hangen in goede bedoelingen.

Dat is zeker voor kleinere lokale besturen geen eenvoudige oefening. Niet elke gemeente heeft een stadsarchitect, vastgoedcel of projectteam. Net daarom zien we binnen de community een duidelijke rol voor IGS'en cultuur. Niet noodzakelijk als bouwheer, maar als verbinder, kennisdeler en gesprekspartner die zicht houdt op regionale noden, spreiding en gedeeld gebruik.

Dat overzicht is nodig. Een eerste analyse van de cultuurnota's van IGS'en cultuur toont een herkenbaar beeld: op veel plekken is er te weinig toegankelijke, betaalbare en kwaliteitsvolle ruimte voor verenigingen, amateurkunsten, makers en sociaal-culturele organisaties. Tegelijk is die ruimte ongelijk verspreid over gemeenten, dorpen en districten. Vraag en aanbod rond ruimte verbinden, overzicht bewaren en matches maken tussen wie ruimte zoekt en wie ruimte heeft: dat is eigenlijk een job op zich.

En die job begint met proceswerk. Een deelnemer van een IGS cultuur schatte dat 75 procent van zijn tijd naar draagvlak bouwen gaat, niet meteen naar concrete maatregelen. Zeker in een regio waar gemeenten nog niet gewoon zijn om samen te werken, moet eerst vertrouwen groeien. Pas daarna wordt het mogelijk om afspraken te maken over spreiding, gedeeld gebruik of regionale afstemming.

Ook de juiste schaal ligt niet voor altijd vast. Een vraag over cultuurplekken die vandaag lokaal wordt opgelost, kan morgen beter samen worden aangepakt. Bovenlokaal werken betekent dus niet alles opschalen, maar telkens bewust kiezen waar samenwerking iets toevoegt.

8/ Van individuele expertise naar een lerend veld

Cultuurplekken worden complexer. Wie eraan werkt, krijgt vandaag vragen op het bord die vroeger zelden bij cultuurwerk hoorden: zakelijk en technisch beheer, duurzaamheid en renovatie, regelgeving, gedeeld gebruik en het bemiddelen tussen partners wanneer de samenwerking stroef loopt. Dat kan je moeilijk allemaal in één functie, organisatie of lokaal bestuur verzamelen.

Gelukkig hoeft niet iedereen telkens opnieuw het warm water uit te vinden. Veel kennis zit al in het veld: bij organisaties die een verbouwing achter de rug hebben, bij lokale besturen die zoeken naar gedeeld gebruik, bij trekkers die onderweg fouten maakten en opnieuw begonnen. De uitdaging is om die ervaring niet te laten verdwijnen zodra een project afgelopen is.

Daarom bouwt OP/TIL aan de community of practice Cultuurplekken van morgen. De werkplaatsen rond visie, gedeeld ruimtegebruik en participatie brengen terreinkennis samen, leggen ervaringen naast elkaar en maken zichtbaar welke vragen op heel verschillende plekken terugkeren. Wat daar ontstaat (vragen, kaders, methodieken en praktijkvoorbeelden) is niet alleen bruikbaar voor wie mee aan tafel zat. Die kennis moet verder kunnen reizen.

Een lerend veld vraagt daarom meer dan een verzameling goede voorbeelden. Het vraagt plekken om ervaringen uit te wisselen, vragen te verdiepen en kennis opnieuw in de praktijk te brengen. En ondersteuning die mee kan bewegen met wat het veld nodig heeft: soms een voorbeeld of methodiek, soms advies, soms begeleiding op maat.

Dat is ook wat een community of practice doet: niet voor elke cultuurplek hetzelfde antwoord zoeken, maar samen betere vragen leren stellen en delen wat we onderweg ontdekken.